

מכון פלורסהיימר למחקרי מדיניות

פשרה עם הפלסטינים:
השפעתם של גורמים פסיכולוגיים

יפעת מעוז

ירושלים, יוני 2005

Compromise with the Palestinians:
The Impact of Psychological Factors

Ifat Maoz

עורכת אחראית: שונמית קרין
עריכת לשון: שרה חסון
הכנה לדפוס: רות סובל
הדפסה: דפוס אחוה בע"מ

פרסום מס' 3/40
Publication No. 3/40
ISSN 0792-6251

© 2005 מכון פלורסהיימר למחקרי מדיניות בע"מ
רח' דיסקין 9 א', ירושלים 96440 טל: 566243-02 פקס: 5666252-02
office@fips.org.il
www.fips.org.il

על המחברת

ד"ר **יפעת מעוז** היא פסיכולוגית חברתית, מרצה בכירה במחלקה לתקשורת באוניברסיטה העברית בירושלים. מחקריה עוסקים בהיבטים תקשורתיים ופסיכולוגיים של סכסוכים ויישובם, במבנה ושינוי של עמדות פוליטיות, בהטיות קוגניטיביות וביחסים בין-קבוצתיים בסכסוך הישראלי-פלסטיני.

על המחקר

מחקר זה מתבסס על מודל שמטרתו לזהות ולמפות משתנים פסיכולוגיים המשפיעים, לצד משתנים דמוגרפיים ואחרים, על העדפות מדיניות ואסטרטגיות בסכסוכים. המחקר מזהה גורמים העומדים ביסוד תמיכה בפתרונות פשרה ספציפיים בסכסוך הישראלי-פלסטיני, ומצטרף למחקרים אחרים, המזהים גורמים פסיכולוגיים, דמוגרפיים ואחרים העומדים ביסוד התמיכה במדיניות מיליטנטית בסכסוך הישראלי-פלסטיני, וביסוד הנכונות למגע בין יהודים וערבים בישראל. זיהוי משתנים פסיכולוגיים ואחרים העומדים ביסוד ההעדפות הציבור בסכסוך מאפשר תכנון מדיניות והתערבות בתחומים אלו וכן התמודדות יעילה יותר עם חסמים תפיסתיים ורגשיים העומדים בפני יישום מהלכים מדיניים (כגון ההתנתקות) בסכסוך.

על המכון

בשנים האחרונות גוברת בישראל המודעות לחשיבותו של מחקר המכוון לסוגיות של מדיניות. ד"ר סטיבן ה' פלורסהיימר יזם את ייסודו של מכון שיתרכז בסוגיות מדיניות ארוכות טווח. מטרתו הבסיסית של המכון היא לחקור תהליכים יסודיים שיעסיקו את קובעי המדיניות בעתיד, לנתח את המגמות ואת ההשלכות ארוכות הטווח של תהליכים אלה ולהציע לקובעי המדיניות חלופות של מדיניות ואסטרטגיה. תחומי המחקר המתנהל במכון הם: יחסי דת, חברה ומדינה בישראל; יהודים וערבים בישראל; ישראל ושכנותיה הערביות; חברה, מרחב וממשל בישראל.

חברי הוועד המנהל של המכון הם: ד"ר **סטיבן ה' פלורסהיימר** (י"ר), עו"ד **י' עמיהוד בן-פורת** (סגן י"ר), מר **דוד ברודט**, לשעבר מנכ"ל משרד האוצר, ומר **הירש גודמן**, עמית מחקר בכיר במרכז יפה ללימודים אסטרטגיים, אוניברסיטת תל-אביב. ראש המכון הוא פרופ' **עמירם גונן**, מהמחלקה לגאוגרפיה באוניברסיטה העברית בירושלים. משנה לראש המכון הוא פרופ' **שלמה חסון** מן המחלקה לגאוגרפיה באוניברסיטה העברית בירושלים.

מכון פלורסהיימר למחקרי מדיניות

פרסומים נוספים בנושא ישראל ושכנותיה הערביות

- סוגיות בתכנון ובפיתוח יישובים בישות הפלסטינית המתהווה, ראסם חמאיסי, 1994
- ערים פלסטיניות חדשות בצד קיימות, ראסם חמאיסי, 1996
- גדר הפרדה והשכונות הערביות בירושלים: שילוב או הפרדה – רק לא דחיית ההכרעה, יעקב גארב, 2004
- התנתקות מתואמת: ההזדמנויות והחסמים, יוחנן צורף, 2005
- התנתקות – ומה אחר כך?, שלמה חסון, 2005
- עקירה ממקום ושיח מתנחלים: לקראת פינוי גוש קטיף, יצחק שגל ושאול משיגל, 2005

תוכן העניינים

7	תקציר מנהלים
7	מידת התמיכה בפתרונות הפשרה
8	הגורמים המשפיעים על מידת התמיכה בפתרונות השונים
8	השפעת הגורם הפסיכולוגי
9	המלצות לקובעי מדיניות
11	מבוא
13	השפעתם של גורמים פסיכולוגיים על תמיכה בפתרונות של פשרה
13	משתנים תפיסתיים-קוגניטיביים: תפיסות, הטיות תפיסה והנכונות להתפשר
13	הטיות תפיסיות בהערכת פשרות
14	הטיית ההפחתה התגובתית
15	תפיסת הסכסוך כמשחק סכום אפס והנכונות להתפשר
16	תפיסת האיום הממשי והנכונות לפשרה
17	גורמים רגשיים – עוינות, פחד וסימפתיה – והנכונות להתפשר
19	סקירת המחקר: משתנים מנבאים ומשתנים מנובאים
19	גורמים שאינם פסיכולוגיים המנבאים תמיכה בפשרה
19	מדד הניציות-יוניות
20	רמת הדתיות
21	שיטה
21	עמדות כלפי פתרונות של פשרה לסכסוך הישראלי-פלסטיני
22	מדד כללי של תמיכה בפתרונות הפשרה
22	תפיסות ורגשות לגבי פלסטינים
23	מדד הניציות-יוניות
23	מדד הדתיות
23	שאלות בנושאים דמוגרפיים
5	

24

ממצאים

24

מידת התמיכה בפתרונות הפשרה

24

גורמים המנבאים את התמיכה בפתרונות של פשרה

25

ניבוי הדירוגים במדד הכללי של תמיכה בפתרונות הפשרה

26

ניבוי התמיכה בפתרון "ירושלים תחת שליטת ישראל"

26

ניבוי התמיכה בפתרון: "שתי בירות בירושלים"

27

ניבוי התמיכה בפתרון "פשרה בהר הבית"

27

ניבוי התמיכה בפתרון: "הפרדה חד-צדדית"

29

דיון

29

גורמים המשפיעים על תמיכה בפתרונות של פשרה

30

דפוסי הניבוי לפתרונות השונים

31

תפיסת האיום הפלסטיני הקולקטיבי כמנבאת נכונות לפשרה

32

אהדה כלפי פלסטינים

33

כוחן היחסי של תפיסת האיום והתגובה הרגשית כלפי הקבוצה המאיימת

34

סיכום והשלכות מעשיות

35

מקורות

38

נספח: טבלאות סטטיסטיות

38

טבלה 1: התפלגות שיעורי התמיכה של דירוגי ההסכמה עם הפתרונות השונים

40

טבלה 2: ניבוי הדירוגים במדד הכולל של תמיכה בפשרה

40

טבלה 3: ניבוי התמיכה בפתרון "ירושלים תחת שליטת ישראל"

40

טבלה 4: ניבוי התמיכה בפתרון: שתי בירות בירושלים

40

טבלה 5: ניבוי התמיכה בפתרון "פשרה בהר הבית"

41

טבלה 6: ניבוי התמיכה בפתרון "הפרדה חד צדדית"

42

טבלה 7: מתאמים של המשתנים המנבאים ושל פריטי הפתרון

תקציר מנהלים

מטרת המחקר היא לבחון את השפעתם של גורמים פסיכולוגיים, פוליטיים ותרבותיים על תמיכתה של האוכלוסייה היהודית בישראל בפתרונות של פשרה עם הפלסטינים. ההשערה היא כי הגורמים הפסיכולוגיים יהיו בעלי יכולת הסבר נפרדת, נוספת ומשמעותית.

המחקרים בתחום הסכסוכים האתנו-לאומיים נטו להדגיש את השפעתם של הגורם הפוליטי והגורם התרבותי, ולהתעלם מהגורם הפסיכולוגי. מחקר זה בוחן את השפעת הגורם הפסיכולוגי על היבטיו השונים (התפיסתיים והרגשיים) לצד שני הגורמים אחרים.

העניין בחקר הגורם הפסיכולוגי מקורו בחשיבות הנודעת לדעת הקהל בעיצוב הפתרון. הקשיים במציאת פתרון אינם נובעים רק מהיעדר הסכמה בין הנציגים הרשמיים של המדינות, אלא גם מהיעדר תמיכה ציבורית שמקורה בתפיסות ובתחושות פסיכולוגיות.

המחקר בחן את עמדות הציבור כלפי פתרונות הפשרה האלה:

1. חזרה לקווי '67 וירושלים כולה תחת שליטת ישראל,
2. חזרה לקווי '67 ושתי בירות בירושלים,
3. חזרה לקווי '67 ופשרה בהר הבית (חלוקה בהר הבית ובעיר העתיקה),
4. הפרדה חד-צדדית בגדה המערבית וברצועת עזה לאורך קווים ביטחוניים.

מידת התמיכה בפתרונות הפשרה

מידת התמיכה בכל אחד מהפתרונות נבדקה על פני סולם בן 6 דרגות. דרגה 1 מציינת אי-הסכמה מלאה, ודרגה 6 מציינת הסכמה מלאה. הפתרון שזכה לתמיכה הגבוהה ביותר מצד הציבור היהודי-ישראלי היה הפרדה חד-צדדית (ממוצע התמיכה 3.6 על פני סולם של 6 דרגות ושיעור התומכים – אלה שהשיבו די מסכים, מסכים ומסכים מאוד – כ-54 אחוז). הפתרון בדרגת העדיפות השנייה היה חזרה לקווי '67 וירושלים תחת שליטת

ישראל (ממוצע התמיכה 3.5 ושיעור התומכים כ-49 אחוז). שני הפתרונות האחרים זכו לתמיכה נמוכה ביותר: הפתרון של חזרה לקווי '67 תוך חלוקת ירושלים בא במקום השלישי (ממוצע התמיכה 2.4 ושיעור התומכים כ-25 אחוז). ובמקום האחרון – הפתרון של חזרה לקווי '67 ופשרה בהר הבית תוך חלוקת הר הבית והעיר העתיקה (ממוצע התמיכה 2.4 ושיעור התומכים כ-25 אחוז). משמעות הממצאים היא כי רוב הציבור היהודי בישראל תומך בהפרדות טריטוריאלית מרצועת עזה ומחלקים בגדה המערבית, אך הוא מסויג ביחס לפתרון מקיף הכולל בתוכו חלוקה של ירושלים. ההסתייגות גוברת כאשר על הפרק עומד הפתרון של פשרה בהר הבית ובעיר העתיקה. ממצאים אלה מעידים על החשיבות המיוחדת שמייחס הציבור היהודי בישראל לסוגיית ירושלים.

הגורמים המשפיעים על מידת התמיכה בפתרונות השונים

המחקר בדק את השפעת הגורם הפסיכולוגי על כל אחד מהפתרונות לצד השפעתם של הגורמים הפוליטי והתרבותי. הגורם הפוליטי נבחן לפי מידת הניציות-יוניות (על פני סולם של 7 דרגות), והגורם התרבותי נבדק לפי מידת הדתיות (על פני סולם של 4 דרגות). ממצאי המחקר מורים כי הגורם הפוליטי הוא בעל ההשפעה הגבוהה ביותר על נכונות להגיע לפשרה בכל הפתרונות המוצעים, ולאחריו באים הגורם התרבותי והגורם הפסיכולוגי. עצמת ההשפעה של הגורם הפסיכולוגי היא משמעותית ומובהקת, על אף שהיא נמוכה בהשוואה לגורם הפוליטי.

השפעת הגורם הפסיכולוגי

במישור הפסיכולוגי נבחנה ההשפעה של תפיסות ושל רגשות על התמיכה בארבעת הפתרונות. בתחום התפיסות נבחנה ההשפעה של תפיסת האיום הקולקטיבי הנשקפת ליהודים מהפלסטינים בעזרת שאלות הבוחנות, למשל, באיזו מידה, לדעת המשיב, ניתן לתת אמון בפלסטינים, באיזו מידה הפלסטינים שונאים יהודים, ועד כמה חושש המשיב כי הפלסטינים רוצים להשמיד את ישראל. בתחום הרגשות נבחנה ההשפעה של רגשות אישיים כמו פחד אישי מהפלסטינים, עוינות וסימפתייה כלפי הפלסטינים. עוצמת התפיסות והרגשות נבדקה על פני סולם בין 6 דרגות, כאשר דרגה 1 מציינת אי הסכמה ודרגה 6 הסכמה מלאה.

הממצאים מראים כי מבין המשתנים הפסיכולוגיים השונים, תפיסת האיום הקולקטיבי הנשקף מהפלסטינים ותחושת סימפתייה כלפי הפלסטינים הם המנבאים הטובים ביותר של התמיכה בפתרונות פשרה. ככל שגדלה תחושת האיום הקולקטיבי מצד הפלסטינים

יורדת מידת התמיכה בפשרה, ומנגד ככל שעולה הסימפתיה כלפי הפלסטינים גדלה מידת התמיכה בפשרה. בפתרון המצרפי (המבוסס על ממוצעי הדירוגים של ארבעת הפתרונות) וכן בפתרונות של ירושלים כולה **בשליטה ישראלית ושתי בירות בירושלים** עצמת הניבוי של תחושת האיום גדולה מזו של סימפתיה כלפי הפלסטינים. בפתרון של **פשרה בהר הבית** ובפתרון של **הפרדה חד-צדדית** עצמת הניבוי של תחושת הסימפתיה גבוהה מזו של תפיסת האיום הקולקטיבי. תחושות הפחד האישי מהפלסטינים לא מילאו כל תפקיד משמעותי בניבוי התמיכה בפתרונות השונים.

בכל הפתרונות חוזר אותו דפוס ניבוי הכולל אותם גורמים פסיכולוגיים (תפיסת איום קולקטיבי ותחושת סימפתיה), גורם פוליטי (ניציות-יוניות) וגורם תרבותי (מידת דתיות). עם זאת קיימים, הבדלים בדפוס הניבוי בין הפתרונות. בפתרונות של **פשרה בהר הבית והפרדה חד-צדדית**, כושר הניבוי של כל משתנה בנפרד ושל כל המשתנים ביחד נמוך במידה ניכרת בהשוואה לפתרונות המתאיחים ל**ירושלים בשליטת ישראל ולירושלים מחולקת**. ייתכן שהדבר נובע מכך שרוב הציבור מסתייג מהפתרון של פשרה בהר הבית ותומך בפתרון של הפרדה חד-צדדית. כתוצאה מכך ניתן למצוא בין המסתייגים מפשרה בהר הבית ובין התומכים בהפרדה חד-צדדית פרטים בעלי מאפיינים שונים: מי שחשים תחושת איום גבוהה ומי שחשים תחושת איום נמוכה, יונים וניצים, דתיים וחילונים. במילים אחרות, ההסתייגות משני הפתרונות הללו והתמיכה בהם חוצה מחנות, ולכן יכולת ההסבר של כל אחד מהגורמים המבחינים בין המחנות נמוכה.

המלצות לקובעי מדיניות

זהירות בהצגת פתרונות הנוגעים לחלוקת ירושלים. לנוכח ההתנגדות הרחבה והחזקה לחלוקת ירושלים של חלקים בציבור היהודי, יש להתייחס בזהירות להצגת פתרונות הכוללים ויתור על הריבונות בירושלים או נוגעים לפשרה במקומות הקדושים.

אפשרות להמשך המהלך החד-צדדי בגדה. לנוכח התמיכה הרחבה של הציבור היהודי, נראה כי ניתן ליישם את ההיפרדות החד-צדדית, וייתכן שאפשר להחילה לא רק על רצועת עזה, אלא גם על חלקים נוספים בגדה.

חשיבות הגורם הפסיכולוגי. קובעי מדיניות המעוניינים בגיוס הציבור לתמיכה בפתרון של פשרה צריכים להיות מודעים לחשיבותו של הגורם הפסיכולוגי ולהשפעתו על מידת התמיכה בפתרונות פשרה. אמנם הגורם הפוליטי הוא הגורם הראשון במעלה בניבוי הנכונות לפשרה, אולם לגורם הפסיכולוגי יש השפעה עצמאית ומשמעותית.

ההתערבות בתחום הפסיכולוגי. מומלץ כי קובעי המדיניות המבקשים להביא לשינוי בעמדות הפסיכולוגיות של הציבור יפעלו בשני מישורים:

א. לפעול לצמצום תפיסת האיום הקולקטיבי בדרך של הבניה מחדש של דימויו של הסכסוך, אופיו וצביונו.

ב. להגביר את תחושת הסימפתיה כלפי הצד השני על ידי שיפור היחסים בין הקבוצות ועל ידי התערבות שמיועדת לעורר רגשות חיוביים. חיזוק תחושת הסימפתיה חשוב במיוחד כאשר על הפרק עומדים פתרונות בעייתיים שההתנגדות להם רבה.

השילוב בין שתי הפעולות חיוני, מכיוון שצמצום תפיסת האיום הקולקטיבי והגברת תחושת הסימפתיה פועלים כל אחד בנפרד להפחתת ההתנגדות לפתרונות לסכסוך.

מבוא

אחד המאפיינים של העידן שלאחר המלחמה הקרה הוא סכסוכים אתנו-פוליטיים. המחיר שהם גובים הוא גבוה מאוד: נזקים כלכליים כבדים, הרס של תשתיות חיוניות, פגיעה בחיי אדם ובמרקמים חברתיים ותרבותיים (Ross & Rothman, 1999). בשנת 2001 בלבד נמנו בעולם שלושים וארבעה סכסוכים מזוינים, שבכל אחד מהם מתו אלף איש לפחות.

כ-40% מהסכסוכים האלה נמשכים עשר שנים ויותר, וכ-25% מהם נמשכים יותר מעשרים וחמש שנים. בסכסוכים מסוימים, כמו הסכסוכים בצפון אירלנד ובקפריסין והסכסוך הישראלי-פלסטיני, שבו מתמקד במאמר זה, נמשכת היריבות יותר ממאה שנה. הסכסוך הישראלי-פלסטיני הוא סכסוך עיקש וקשה לפתרון. זהו סכסוך אינטנסיבי על משאבים חיוניים לשני הצדדים, והוא נוגע בסוגיות של זהות, כוח וצדק. הסכסוך הוא מורכב וטראומטי, ואינו נענה לניסיונות הרציניים ביותר לפתורנו (Coleman, 2003).

בעשורים האחרונים מקדישים חוקרים תשומת לב רבה לדרכים שבהן ניתן לנהל וליישב סכסוכים אתנו-פוליטיים. מרכיב חשוב ביישוב סכסוכים הוא מציאת פתרון של פשרה, שהצדדים יכולים להסכים לה, אולם לעתים קרובות לא ניתן להגיע לפתרון כזה בסכסוכים לאומיים עיקשים. בשנים הרבות של הסכסוך הישראלי-פלסטיני, למשל, הוצעו ונדונו פתרונות והסכמים שונים, שלא מומשו ולא הובילו ליישוב הסכסוך. גם הסכם אוסלו, שנחתם בספטמבר 1993, לא הצליח להוביל לפיוס וליישוב הסכסוך למרות האופטימיות הרבה שעורר בחלקים גדולים מהציבור הישראלי והפלסטיני. באוקטובר 2000, לאחר כישלון הדיונים בקמפ דייויד, נפסק התהליך הפוליטי שהחל עם חתימת ההסכם, והאלימות שבה ופרצה.

הקושי להגיע לפתרון מוסכם על שני הצדדים בסכסוך ומימושו של פתרון כזה אינם נובעים רק מחוסר הסכמה בין הנציגים הרשמיים של הצדדים למשא ומתן. קשיים אלה קשורים גם להיעדר של תמיכה ציבורית משני הצדדים בפתרונות הדורשים ויתורים כלפי הצד האחר, כפי שניתן לראות בבירור מהסכם אוסלו.

חוקרים העוסקים בקבלת החלטות ברמה מדינית מתייחסים לדעת הקהל כאל גורם חשוב המשפיע על החלטות מדיניות. במדינות דמוקרטיות מהוות עמדות ואמונות

של אזרחים חלק מהסביבה החברתית-ציבורית המשפיעה על החלטות ממשלתיות (Naveh, 1998). דוגמה ברורה להשפעה כזו ניתן לראות בחלקים גדולים מהחברה היהודית-ישראלית המתנגדים לויתורים לפלסטינים. התנגדות זו משפיעה על יכולתם של קובעי מדיניות לדון בפתרונות הכוללים ויתורים כאלה וליישם (יוכטמן-יער, הרמן ונדלר, 1996). בשל חשיבותה של דעת הקהל בתהליכי יישוב סכסוכים יש להבין את הגורמים המשפיעים על עמדות ציבוריות כלפי פשרה. מטרתו של מחקר זה היא לבדוק גורמים אלו בהקשר של הסכסוך הישראלי-פלסטיני.

רוב המחקרים שבדקו את עמדות הציבור כלפי פתרונות לסכסוך התרכזו בעיקר בשני סוגי גורמים המשפיעים על עמדות אלו: גורמים פוליטיים, כגון עמדות ניציות או יוניות וגורמים תרבותיים, כגון רמת הדתיות. תשומת לב מועטה בלבד הוקדשה להשפעתם של משתנים פסיכולוגיים על תמיכה בפתרונות פשרה. זאת ועוד: עד כה לא נערכה בדיקה מקיפה ושיטתית של גורמי ההשפעה השונים, ביניהם גם המשתנים הפסיכולוגיים, זה לצד זה ומידת השפעתם על עמדות כלפי פתרונות של פשרה. מחקר זה בודק את השפעתם של שלושת סוגי גורמים אלו על תמיכה בפתרונות פשרה בסכסוך הישראלי-פלסטיני, תוך התמקדות במשתנים הפסיכולוגיים.

ניתוח ראשוני של נתוני מחקר זה מלמד כי לכל אחד משלושת הגורמים השפעה עצמאית על מידת התמיכה בפתרונות פשרה בסכסוך. כצפוי, נמצא כי עמדות פוליטיות – יוניות או ניציות – משפיעות במידה הרבה ביותר על התמיכה בפתרונות פשרה, אבל גם רמת האמונה הדתית ומשתנים פסיכולוגיים מסוימים משפיעים השפעה עצמאית ומשמעותית על תמיכה זו. הגורם הפוליטי של יוניות-ניציות מסביר 34% מהשונות של דירוגי תמיכה בפתרונות פשרה, הגורם התרבותי של מידת הדתיות מוסיף להסבר תוספת מובהקת של 4%, והמשתנים הפסיכולוגיים מוסיפים תוספת מובהקת של 4% נוספים לניבוי התמיכה בפתרונות הפשרה.

בשלב הראשון של המחקר נבדקה באופן נפרד השפעתם של משתנים פסיכולוגיים שונים: משתנים תפיסתיים ומשתנים רגשיים. בשלב השני נבדקה גם מידת ההשפעה של הגורמים האחרים: עמדות פוליטיות ורמת האמונה הדתית על התמיכה בפתרונות של פשרה.

השפעתם של גורמים פסיכולוגיים על תמיכה בפתרונות של פשרה

מחקר זה בוחן את השפעתם של שני סוגי משתנים פסיכולוגיים מרכזיים על עמדות כלפי פשרה: משתנים תפיסתיים-קוגניטיביים ומשתנים רגשיים. הספרות המדעית מגדירה אותם כגורמים מרכזיים בהתנהגות וביישוב סכסוכים. שני סוגי המשתנים נבדקים כמנבאים תמיכה של יהודים-ישראלים בפתרונות הכוללים פשרה עם הפלסטינים.

משתנים תפיסתיים-קוגניטיביים: תפיסות, הטיות תפיסה והנכונות להתפשר

מחקרים רבים, הבודקים משתנים פסיכולוגיים המשפיעים על תמיכה בפתרונות של פשרה בכלל, ומחקרים העוסקים בנושא זה בהקשר של הסכסוך הישראלי-ערבי בפרט, התמקדו בתפיסות ובהטיות תפיסיות של הצדדים. המחקרים עוסקים בשלושה תחומים עיקריים:

- הטיות תפיסיות בהערכת פשרות בסכסוך,
- תפיסת הסכסוך כמשחק סכום אפס, (כלומר, כאשר אחד הצדדים מרוויח, האחר בהכרח מפסיד).
- תפיסת היריב כאיום קולקטיבי.

מחקר זה מתמקד בהשפעת תפיסת היריב כאיום קולקטיבי על הנכונות להתפשר. נתחיל בסקירת שני התחומים האחרים שבהם תפיסות והטיות תפיסה משפיעות על נכונות להתפשר.

הטיות תפיסיות בהערכת פשרות

אחד המחקרים הראשונים והבולטים בתחום זה של הטיות תפיסיות בהערכת פשרות התבסס על ראיונות עם נציגי אליטות של הצדדים בסכסוך הישראלי-ערבי (Heradstveit, 1981). מחקר זה מצביע על נטייתם של שני הצדדים לראות את הצעות הפתרון ואת הפשרות האפשריות במונחי רווח והפסד שונים לחלוטין: כל צד תופס את ההצעות

שהוא מציע כפתרונות אינטגרטיביים, ששני הצדדים ייהנו מהן, בעוד שהצעות הצד השני נתפסות כפתרון שהוא רווח לצד השני והפסד לראשון. לדוגמה, מרואיינים ערבים תפסו את החזרת השטחים על ידי ישראל כפתרון שגם הצד הערבי וגם הצד הישראלי ירוויחו ממנו, מכיוון שהחזקה בשטחים בידי ישראל היא קשה ובעייתית. בצד הישראלי נתפס פתרון זה כרווח לערבים וכוויתור והפסד לישראלי הדורש פיצוי.

דוגמה נוספת להטיות תפיסתיות היא ההכרה של מדינות ערב במדינת ישראל. המרואיינים הישראליים ראו אותה כטובה לשני הצדדים, מכיוון שהיא תביא שלום ותשחרר משאבים לטיפול בבעיות חיוניות אחרות. הערבים ראו בהכרה זו ויתור גדול של העולם הערבי ורווח לישראל.

הטיית ההפחתה התגובתית

סדרת מחקרים הנערכת באוניברסיטת סטנפורד, על ידי לי רוס ועמיתיו היא אחד הניסיונות הבולטים בתקופה האחרונה לחקור באופן שיטתי הטיות בהערכת פשרות. מחקרים אלו עוסקים במחסומים פסיכולוגיים לפתרון סכסוכים, מחסומים הנובעים מהבניה מוטה של מידע בסכסוך. ההטייה התפיסתית המרכזית שבה עוסקים החוקרים היא הטיית ההערכה של ההפחתה התגובתית – Reactive Devaluation. על פי הטייה זו של פשרות מוצעות, כך שעצם העובדה שפשרה הוצעה על ידי היריב גורמת להפחתה בהערכתה על ידי הצד המקבל. ההטייה של ההפחתה התגובתית יכולה להוות מחסום חמור בפני פתרון סכסוכים ולתרום לתהליך מעגלי של התגברות העוינות וחוסר האמון בין שני הצדדים (Ross, 1995).

עדות לתופעה זו נמצאה במספר מחקרי שדה ובמחקרי מעבדה (Ross, 1995; Stillinger & Ross, 1991). המחקר הראשון נערך בקרב תושבי פאלו-אלטו, קליפורניה, בתקופת המלחמה הקרה בין ארצות-הברית לברית-המועצות. המחקר בדק באמצעות משאל רחוב את עמדותיהם של תושבי פאלו-אלטו לגבי פירוק חימוש אפשרי על ידי שתי המעצמות. המשיבים התבקשו להעריך הצעת תכנית לפירוק חימוש גרעיני, שהמראיין ייחס לברית-המועצות, לארצות-הברית, או לצד שלישי ניטרלי, בהתאם לתנאי הניסוי. כפי ששיערו החוקרים, נמצא כי כאשר התכנית יוחסה לנשיא ברית-המועצות דאז, מיכאיל גורבצ'וב, היא הוערכה כהצעה שלילית לארצות-הברית. כאשר יוחסה אותה הצעה לצד שלישי ניטרלי היא נתפסה כטובה באופן בינוני. ההצעה נתפסה כחיובית יותר כאשר יוחסה לנשיא ארצות-הברית דאז, רונלד רייגן.

עדות נוספת לתופעה של ההפחתה תגובתית מצאו אותם חוקרים בהקשר למחלוקת בין הנהלת אוניברסיטת סטנפורד לבין קבוצות וארגוני סטודנטים בקמפוס בתקופת האפרטהייד בדרום אפריקה. מחלוקת זו נסבה סביב השקעותיה של האוניברסיטה במניות של חברות המנהלות עסקים בדרום אפריקה. חלק גדול מהסטודנטים דרש שהאוניברסיטה תפסיק לחלוטין את השקעותיה במניות של חברות אלה. בסקר שערכו החוקרים בקמפוס התבקשו הסטודנטים להעריך שתי הצעות פשרה של האוניברסיטה בנושא: לפי ההצעה הראשונה, תפסיק האוניברסיטה באופן מידי חלק מהשקעותיה בדרום אפריקה. לפי ההצעה השנייה, תחכה האוניברסיטה תקופה מסוימת, ולאחריה תפסיק את כל השקעותיה בדרום אפריקה (אלא אם ממשלת דרום אפריקה תנקוט במהלך תקופה זו צעדים לשינוי שיטת האפרטהייד).

כאשר שתי ההצעות הוצגו כשתי אלטרנטיבות אפשריות, הן הוערכו כמשמעותיות ואפקטיביות במידה שווה. אולם כאשר נמסר לסטודנטים כי האוניברסיטה כבר אימצה את אחת ההצעות, והיא עומדת להוציאה לפועל, דורגה הצעה זו כהצעה פחות משמעותית ופחות אפקטיבית מהשנייה.

סדרת מחקרים אחרת בדקה הטיה תפיסתית זו – הפחתה בערך פשרה המוצעת על ידי היריב – גם בהקשר של הסכסוך הישראלי-פלסטיני (Maoz, Ward, Katz & Ross, 2002). משיבים יהודים-ישראלים קראו הצעות פשרה אותנטיות שנלקחו מהמשא ומתן בין הצדדים והתבקשו להעריך אותן על פני סולמות שונים. נמצא כי **אותה** הצעת פשרה **בדיוק**, שהוצגה כהצעתה של המשלחת הישראלית למשא ומתן, הוערכה כיותר פרו-ישראלית וכפתרון הוגן וטוב יותר לסכסוך מאשר כאשר יוחסה למשלחת הפלסטינית. עם זאת יש לציין כי רק משיבים בעלי עמדות יוניות הפגינו הטיה כזו. משיבים ניציים העריכו את הפשרה באופן שלילי, בין אם הוצגה כהצעה ישראלית, ובין אם הוצגה כהצעה של הפלסטינים. מחקר אחר (Maoz, 1999) מצא כי גם פשרה אשר הוצגה כהצעת הממשל האמריקני נתפסה על ידי משיבים יהודים-ישראלים באופן חיובי יותר מאשר אותה הצעת פשרה אשר הוצגה כהצעת הרשות הפלסטינית. גם כאן נמצאה הטיה זו אצל משיבים בעלי עמדות יוניות, ולא אצל בעלי עמדות ניציות.

תפיסת הסכסוך כמשחק סכום אפס והנכונות להתפשר

תפיסה או הטיה תפיסתית אחרת, האופיינית למצבי סכסוך ומשא ומתן ומונעת הגעה לפתרונות מוסכמים, היא תפיסת הסכסוך כ"משחק סכום-אפס". תפיסה זו רואה את הצדדים בסכסוך כבעלי אינטרסים מנוגדים לחלוטין: מה שטוב לצד אחד בסכסוך,

בהכרח רע לאחר. על פי תפיסה זו, כל צד יכול להרוויח רק אם האחר מפסיד, ואין כל אפשרות להגיע להסכם אשר יביא תועלת לשני הצדדים (Bazerman & Neale, 1992; Thompson, 1995: 16-22). תפיסת משחק סכום אפס יכולה להשפיע במידה רבה על הנטייה להסכים עם פתרונות של פשרה במשא ומתן בסכסוך. בהקשר של הסכסוך הישראלי-פלסטיני, נמצא כי יהודים-ישראלים, אשר תפסו את הסכסוך במידה גבוהה כמשחק סכום אפס, הראו נטייה נמוכה יותר להתפשר עם הפלסטינים (Maoz & McCauley, in press).

תפיסת האיום הממשי והנכונות לפשרה

מחקר זה מתמקד בתפיסה אופיינית נוספת לצדדים בסכסוך: הצד האחד בסכסוך תופס את השני כאיום ממשי על האינטרסים, על המשאבים, על איכות החיים או על עצם קיומו. תפיסה זו יכולה להשפיע במידה רבה על הנכונות להתפשר (Gordon & Arian, 2001). חקר היחסים הבינלאומיים בעשורים האחרונים מתמקד בתפיסות של כוח ואיום. אחת הגישות המרכזיות בתחום זה היא הגישה הריאליסטית (Schelling, 1996; Jervis, 1976; Waltz, 1979). ההנחה הבסיסית של גישה זו היא כי מדינות פועלות בסביבה אנרכית ולא ודאית, שההישרדות בה תלויה בכוח הצבאי העומד לרשותה של כל מדינה מול המדינות המתחרות. במצב כזה הערכת הכוונות של מדינות אחרות קשה ומועדת לטעויות. הערכת כוחן של מדינות אחרות היא אובייקטיבית ואמינה יותר. מסיבה זו נוטה הערכת האיום להפוך להערכת העצמה, והתחזקות צבאית של מדינה אחת נוטה להתפרש כגידול באיום על ביטחונה של מדינה אחרת.

גם את הפלסטינים ואת הישראלים ניתן לראות כנתונים בעימות אנרכי המאופיין בתפיסות של איום ריאליסטי גובר מצד היריב. במצב כזה מהווה תפיסת כל צד את האחר כמאיים על קיומו ועל ביטחונו חסם לנכונות הצדדים לפשרה (Bar-Tal, 2001; Gordon & Arian, 2001).

מחקר זה בודק עד כמה משפיעה התפיסה של איום פלסטיני, קולקטיבי ממשי – איום ממשי על הקבוצה או הקולקטיב אשר אליהם משתייך הפרט – על נכונותם של יהודים-ישראלים לתמוך בפתרונות של פשרה. במחקר שאלות מספר, הבודקות היבטים שונים של תפיסת האיום הפלסטיני, בכללן שאלות על מידת האמון שניתן, לדעת המשיב, לתת בפלסטינים, על המוטיבציה של הפלסטינים להשמיד את מדינת ישראל ועל מידת השנאה של פלסטינים ליהודים. המחקר מנבא כי ככל שתפיסת האיום הפלסטיני תהיה גבוהה יותר, תהיה נכונותם של יהודים-ישראלים להתפשר נמוכה יותר.

גורמים רגשיים – עוינות, פחד וסימפתיה – והנכונות להתפשר

לצד גורמים קוגניטיביים-תפיסתיים, המשפיעים על גישתם של אנשים לסכסוכים ולפתרונם, יש חשיבות גם לגורמים רגשיים. גישות פסיכולוגיות עדכניות מצביעות על מרכזיותם של גורמים רגשיים בהבנת סכסוכים ויחסים בין קבוצתיים (Bar-On, 1997; Bar-Tal, 2001; Mackie, Devos & Smith, 2000; Staub, 1993; 1996; 2000). גישות אלה מתארות איך רגשות שליליים כמו שנאה וכעס כלפי הצד השני יכולים ללבות את הסכסוך ולעכב את פתרונו (Bar-On, 1997; Staub, 1990; 2000). גם לפחד מקום מרכזי בהתנגדות לפיוס ולשיתוף פעולה עם הצד השני (Bar-Tal, 2001; Jarymowicz & Bar-Tal, 2002). לעומת זאת יכולים רגשות חיוביים, כמו סימפתיה והבנה כלפי הצד השני לקדם פיוס ויישוב סכסוכים. (Kelman, 1998, 1999; Steinberg & Bar-On, 2002; Staub, 1993, 1996, 2000).

מחקרים רבים עוסקים בהשפעתם של רגשות של צדדים בסכסוך על פיוס ועל פתרון סכסוכים, אך נדירים הם המחקרים השיטתיים הבודקים באופן ישיר את הקשר בין רגשות כלפי הצד השני לבין תמיכה בפתרונות פוליטיים ספציפיים בסכסוך מתמשך. יוצאי דופן במידה מסוימת הם מחקריהם של דניאל בר-טל ועמיתיו (Bar-Tal, 2001; Jarymowicz & Bar-Tal, 2002) הבודקים את הקשר בין רגשות כמו פחד ותקווה בסכסוך הישראלי-פלסטיני לבין נטייתם של יהודים-ישראלים לזהות את עצמם כניצים או כיונים. ממצאי מחקרים אלו מראים כי אנשים שהביעו פחות פחד ויותר תקווה נוטים יותר לזהות עצמם כיונים.

במחקר זה נבדק הקשר בין רגשות כלפי פלסטינים לבין תמיכה בפתרונות פשרה ספציפיים. במילים אחרות, נבחנת היכולת לנבא את מידת התמיכה בפתרונות של פשרה על פי טיב הרגש כלפי הפלסטינים. המחקר כולל שאלות לגבי רגשות שליליים: עוינות, כעס ושנאה כלפי פלסטינים ופחד אישי מפני פלסטינים ושאלות לגבי רגשות חיוביים: סימפתיה, הבנה וחיבה כלפי פלסטינים.

ניבאנו, כי רגשות חיוביים של הבנה וסימפתיה כלפי פלסטינים יהיו קשורים לנכונות רבה יותר לפשרה, ורגשות שליליים של כעס, שנאה ופחד יהיו קשורים לנכונות נמוכה יותר להתפשר.

מחקרים קודמים מראים כי למרות הקשר בין תפיסת האיום הקולקטיבי של היריב לבין רגשות כמו פחד, שנאה או אהדה כלפיו מהווה כל אחד מהמשתנים הללו גורם עצמאי, המבטא את ההתייחסות ליריב באופן נפרד (Maoz & McCauley, 2004). לפיכך אנו משערים כי למשתנים רגשיים, כמו סימפתיה, עוינות, או פחד אישי יהיה כוח ניבוי

עצמאי, כלומר שהם ינבאו את מידת התמיכה בפשרה מעבר ובנפרד מהמשתנה הקוגניטיבי-תפיסתי, תפיסת האיום הפלסטיני הקולקטיבי, הנבדקת במחקר זה.

סקירת המחקר: משתנים מנבאים ומשתנים מנובאים

כאמור, מטרתו של מחקר זה היא לזהות גורמים פסיכולוגיים הקשורים לתמיכתם של יהודים-ישראלים בפתרונות של פשרה בסכסוך עם הפלסטינים. מדדי הקריטריון שלנו – המשתנים שמנבא המחקר – מתייחסים לעמדות כלפי מספר פתרונות ספציפיים המקובלים כאופציות ליישוב הסכסוך. פתרונות אלו נוגעים כולם להסדר זה או אחר של שתי מדינות: ישראלית ופלסטינית. עם המשתנים המנבאים תמיכה בפשרה מנינו מדדים לתפיסת האיום הפלסטיני הקולקטיבי ומדדים לתגובות רגשיות של עוינות, פחד ואמפתיה כלפי פלסטינים.

גורמים שאינם פסיכולוגיים המנבאים תמיכה בפשרה

על מנת לקבל תמונה מלאה יותר על מידת השפעתם של משתנים פסיכולוגיים על תמיכה בפתרונות פשרה יש לבדוק גם את מקומם של משתנים אלו ביחס לגורמים אחרים, שאינם פסיכולוגיים. לפיכך נכללים במחקר זה גם שני גורמים נוספים, לא פסיכולוגיים, השכיחים מאוד בסקרים של עמדות פוליטיות בישראל:

1. הגורם הפוליטי – מידת יוניות-ניציות,

2. הגורם התרבותי – רמת הדתיות.

סקרים ומחקרים שנערכו בעבר בישראל מצאו כי גורמים אלו קשורים במידה רבה לעמדות כלפי פשרה בסכסוך, אולם לא נעשתה בדיקה שיטתית של מידת הניבוי של גורמים אלו לצד משתנים פסיכולוגיים.

מדד הניציות-יוניות

מדד היוניות-ניציות מופיע במחקרים רבים העוסקים בעמדות פוליטיות בישראל (Bar-Tal, Raviv & Freund, 1994; Shamir & Shamir, 2000). כוחו הסטטיסטי של מדד זה ברור: הדירוגים השונים על גביו נמצאים במתאם גבוה עם תמיכה בפתרונות שונים של פשרה בסכסוך (Maoz, 1999; Maoz, Ward, Katz & Ross, 2002; Shamir & Shamir, 2000).

לפיכך כלל המחקר שלנו בנוסף למנבאים הפסיכולוגיים גם מדד של יוניות-ניציות: פריט המבקש מהמשיבים למקם את עצמם על פני הרצף שבין נץ ליונה בהתייחס לעמדותיהם בסכסוך.

רמת הדתיות

משתנה נוסף המשפיע על מידת הנכונות להתפשר בסכסוך הישראלי-פלסטיני הוא רמת הדתיות. רמת דתיות גבוהה קשורה לנכונות נמוכה יותר להתפשר (יוכטמן-יער והרמן, 1997), לפיכך כללנו במחקר הנוכחי מדד לרמת הדתיות, הנע מחרדי לדתי ולחילוני.

מחקר זה היא בוחן כיצד עמדות פוליטיות ותפיסות ורגשות לצדן יכולות לסייע בהבנת ההבדלים בתמיכה בפתרונות פשרה עם הפלסטינים בקרב יהודים-ישראלים. אנו משערים כי לצד המשתנים הלא-פסיכולוגיים יראו המשתנים הפסיכולוגיים יכולת ניבוי נפרדת, נוספת ומשמעותית.

מחקר קודם (Maoz & McCauley, in press) בדק גורמים המנבאים דירוגים של יהודים-ישראלים על גבי מדד כולל של נכונות להתפשר, מבלי להתייחס לפתרונות ספציפיים ולהבדלים ביניהם. המחקר הנוכחי מניח כי כדי להבחין בהבדלים בבסיס הפסיכולוגי, הפוליטי, התרבותי-דתי והדמוגרפי של תמיכה בפתרונות בעלי אופי שונה יש לזהות את הגורמים הפסיכולוגיים והלא פסיכולוגיים העומדים ביסוד התמיכה בפתרונות פשרה ספציפיים וקונקרטיים.

שיטה

ביולי 2002 ערך מכון המחקר "דחף" ראיונות טלפוניים בקרב מדגם מייצג של 550 בוגרים יהודים-ישראלים. השאלון נוסח בעברית וכלל שתי סדרות פריטים: סדרת פריטים אחת נועדה למדוד את עמדותיהם של המרואיינים כלפי מגוון פתרונות לסכסוך הישראלי-פלסטיני. סדרת פריטים נוספת נועדה להעריך את תפיסותיהם ואת רגשותיהם של המרואיינים כלפי פלסטינים. בנוסף לכך נאסף מידע דמוגרפי. השאלון כלל את המדדים הבאים: שאלות לגבי תפיסות ורגשות כלפי פלסטינים, שאלות הבודקות עמדות כלפי פתרונות שונים בסכסוך, שאלה לגבי עמדות פוליטיות – יוניות-ניציות, שאלה לגבי מידת הדתיות ושאלות לגבי מאפיינים דמוגרפיים.

עמדות כלפי פתרונות של פשרה לסכסוך הישראלי-פלסטיני

העמדות כלפי פתרונות של פשרה לסכסוך הישראלי-פלסטיני הוערכו באמצעות דירוג של ארבעה פתרונות, אשר כל אחד מהם תואר בפני המרואיינים בקצרה. המרואיינים התבקשו לדרג את מידת הסכמתם לכל פתרון על פני סולם דו-קוטבי בן שישה שלבים, הנע בין "לא מסכים לחלוטין" (1) לבין "מסכים לחלוטין" (6). כל הפתרונות כללו הסדר של שתי מדינות או מעין שתי מדינות לשני העמים – הקמת מדינה פלסטינית לצד מדינת ישראל היהודית.

להלן פירוט ארבעת הפתרונות:

- א. חזרה לקווי 1967 – ירושלים תחת שליטה ישראלית. "במסגרת הסכם שלום תיסוג ישראל מהשטחים לקווי 1967, עם תיקוני גבול על פי צורכי הביטחון של מדינת ישראל. ירושלים כולה תישאר תחת שליטת ישראל, תוקם מדינה פלסטינית, והפלסטינים יתחייבו למנוע פעולות טרור נגד ישראלים."
- ב. חזרה לקווי 1967 – שתי בירות בירושלים. "ישראל תיסוג מהשטחים לקווי 1967, עם תיקוני גבול על פי צורכי הביטחון של מדינת ישראל. תוקם מדינה פלסטינית,

ובירושלים יהיו שתי בירות: בירה ישראלית בחלקה המערבי ובירה פלסטינית בחלקה המזרחי. הפלסטינים יתחייבו למנוע פעולות טרור נגד ישראלים.

ג. פשרה בהר הבית. "במסגרת הסכם שלום מלא עם הפלסטינים תינתן לפלסטינים ריבונות מלאה על חלקים מהר הבית ומהעיר העתיקה בירושלים (להוציא הרובע היהודי והכותל המערבי). הפלסטינים יתחייבו למנוע פעולות טרור נגד ישראלים."

ד. הפרדה חד-צדדית. "נסיגה חד-צדדית של ישראל מהשטחים בגדה המערבית ובעזה לאורך קווים ביטחוניים. שלושה גושים מרכזיים של התנחלויות יישארו תחת שליטת ישראל: גוש עציון, אזור ירושלים ואזור אריאל. בקעת הירדן תישאר אף היא תחת שליטה ביטחונית ישראלית. תוקם גדר הפרדה שתמנע מעבר לא מבוקר מהשטחים לישראל. התנחלויות מבודדות יפוננו או יועתקו לגושי התנחלויות."

מדד כללי של תמיכה בפתרונות הפשרה

כאמור, על בסיס ארבעת הפריטים הללו נבנה מדד כללי של תמיכה בפתרונות הפשרה אשר דירוגיו נעים בין 1 ל-6. מדד זה הורכב ממוצע הדירוגים של כל משיב לגבי ארבעת פתרונות הפשרה השונים (ממוצע המדגם כולו במדד זה = 3.2; סטיית התקן = 1.3; $\alpha = .76$). ציון גבוה במדד משמעו תמיכה גבוהה בפתרונות של בפשרה.

תפיסות ורגשות לגבי פלסטינים

המרואיינים התבקשו להתייחס גם לפריטים הבודקים עמדות בין קבוצתיות כלפי פלסטינים. הם התבקשו לדרג כל פריט על סולם דו-קוטבי בן שש דרגות, שני בין "לא מסכים לחלוטין" (1) לבין "מסכים לחלוטין" (6). פריטים אלו קובצו לארבעה מדדים של תפיסות ושל רגשות כלפי פלסטינים, אשר דירוגיהם נעים בין 1 ל-6. כל אחד מהמדדים הללו הורכב ממספר פריטים הקשורים לאותו תחום תוכן, ושרמת המתאם והמהימנות ביניהם הייתה גבוהה. ממוצע התשובות של כל מרואיין לפריטים המרכיבים כל מדד חושב כך שדירוג גבוה על פני מדד מסוים משמעו הסכמה גבוהה יותר לעמדות המוצגות בו.

להלן ארבעת המדדים של תפיסות ושל רגשות כלפי הפלסטינים:

1 α (אלפא קרוגנבך) – מדד סטטיסטי למהימנות בין פריטים.

1. "מדד תפיסת האיום הפלסטיני הקולקטיבי" – מדד זה כלל את הפריטים האלה: "ניתן לתת אמון בפלסטינים" (במהופך), "רוב הפלסטינים שונאים יהודים" ו"לדעת, רוב הפלסטינים היו מחסלים את מדינת ישראל אילו יכלו". (ממוצע מדד זה למדגם כולו = 4.9; סטיית תקן = 1.06; $\alpha = .71$).
2. "מדד הפחד האישי מפני פלסטינים" – מדד זה כלל את הפריטים האלה: "אני מפחד שאני או בני משפחתי ניפגע, חלילה, בפיגוע טרור פלסטיני" ו"אני חש פחד מפני פלסטינים". (ממוצע מדד זה למדגם כולו = 3.8; סטיית תקן = 1.3; $\alpha = .60$).
3. "מדד העוינות כלפי פלסטינים" – מדד זה כלל את הפריטים האלה: "אני חש שנאה כלפי פלסטינים" ו"אני חש כעס כלפי פלסטינים" (ממוצע מדד זה למדגם כולו = 3.2; סטיית תקן = 1.2; $\alpha = .53$).
4. "מדד הרגשות החיוביים – הסימפתיה כלפי פלסטינים" – מדד זה כלל את הפריטים האלה: "אני חש חיבה כלפי פלסטינים", "אני חש הבנה לפלסטינים", (ממוצע = 1.7; סטיית תקן = 0.82; $\alpha = .57$).

מדד הניציות-יוניות

המשיבים התבקשו לדרג את עצמם על פני סולם דו-קוטבי של ניציות-יוניות בתשובה לשאלה הבאה: "בסולם שלפניך, '1' מייצג הזדהות מלאה עם עמדות ימניות (ניציות) ביותר ביחסי ישראל-ערב, '7' מייצג הזדהות מלאה עם עמדות שמאלניות (יוניות) ביחסי ישראל-ערב, ו-'4' מציין עמדות של המרכז. היכן את/ה ממקם/ת את עצמך בסולם זה?"

מדד הדתיות

המשיבים התבקשו לדרג את מידת הדתיות שלהם על פני סולם בן ארבע דרגות, שבו 1 = חרדי, 2 = דתי, 3 = מסורתי, ו-4 = חילוני.

שאלות בנושאים דמוגרפיים

בנוסף הוצגו לנבדקים שאלות דמוגרפיות: שאלות בנוגע למגדר ולגיל הנבדקים, מספר שנות לימוד ומעמד כלכלי – רמת ההוצאות המשפחתיות החודשית.

ממצאים

מידת התמיכה בפתרונות הפשרה

ממצאי המחקר מראים בבירור כי הפתרונות אשר זכו למידת התמיכה הגבוהה ביותר של הציבור היהודי-ישראלי הם "הפרדה חד-צדדית" (ממוצע התמיכה: 3.6, שיעור התומכים: 53.1%) ו"קווי 1967 – ירושלים תחת שליטת ישראל" (ממוצע התמיכה: 3.5, שיעור התומכים: 49.2%). שני הפתרונות האחרים זכו למידת תמיכה נמוכה יותר באופן ניכר: "קווי 1967 – שתי בירות בירושלים" (ממוצע התמיכה: 2.4, שיעור התומכים: 25.1%), ו"פשרה בהר הבית" (ממוצע התמיכה: 2.4, שיעור התומכים: 24.7%).

נראה כי הפתרונות המקובלים יותר על הציבור היהודי-ישראלי הם אלו המשאירים את ירושלים כולה (כולל החלק המזרחי שלה והר הבית) תחת ריבונות ישראלית מלאה. שני הפתרונות הנוספים כוללים אף הם הסדר סביב גבולות 1967 בדומה לפתרון: "ירושלים תחת ריבונות ישראלית", אך נראה כי הפשרה המוצעת בהם בנושא ירושלים מפחיתה את שיעור התמיכה בהם במידה ניכרת (ראה טבלה 1 בנספח).

גורמים המנבאים את התמיכה בפתרונות של פשרה

השלב הבא בניתוח הממצאים הוא זיהוי הגורמים המנבאים תמיכה בפתרונות הפשרה השונים ובמדד הכללי של תמיכה בפתרונות הפשרה, כלומר: ממוצע דירוגי התמיכה של כל משיב לגבי ארבעת פתרונות הפשרה.

בדקנו עד כמה ארבעת המדדים הפסיכולוגיים שהגדרנו – תפיסת איום פלסטיני קולקטיבי, פחד אישי מפני פלסטינים, עוינות כלפי פלסטינים וסימפתיה כלפי פלסטינים – מנבאים באופן עצמאי תמיכה בפתרונות פשרה, ועד כמה תורמים המדדים הלא-פסיכולוגיים – המדד הפוליטי של ניציות-יוניות, המדד של רמת הדתיות, ומדדים

2 שיעור התומכים בכל אחד מהפתרונות חושב כסכום של שיעור המשיבים "די מסכים", "מסכים", ו"מסכים מאוד" לפתרון זה.

דמוגרפים – לניבוי זה מעבר לתרומתם של המדדים הפסיכולוגיים. לשם כך ערכנו ניתוח גרסייה בשני שלבים: בשלב הראשון הוכנסו רק המשתנים הפסיכולוגיים למודל הניבוי, ובשלב השני צורפו המשתנים הלא-פסיכולוגיים.

באופן כללי הראה ניתוח זה כי מבין המשתנים הפסיכולוגיים שהוכנסו בשלב הראשון מנבאים תפיסת האיום הפלסטיני הקולקטיבי וסימפתיה כלפי פלסטינים באופן משמעותי את התמיכה בפתרונות הפשרה השונים. המשתנים הנותרים – פחד אישי מפלסטינים ועוינות כלפי פלסטינים – לא נמצאו ככאלה שיש בהם כדי לתרום באופן משמעותי לניבוי.

מבין המשתנים הלא-פסיכולוגיים שהוכנסו בשלב השני נמצא שהמשתנה הפוליטי של מידת הניציות-יוניות והמשתנה התרבותי של רמת הדתיות מנבאים באופן משמעותי את התמיכה בפתרונות הפשרה. המשתנים הדמוגרפיים – מין, גיל, רמת השכלה, ומעמד כלכלי – לא תרמו באופן משמעותי לניבוי.

מהממצאים עולה כי ככל שתפיסת האיום הפלסטיני הקולקטיבי פוחתת, הסימפתיה לפלסטינים גוברת, וככל שפוחתות רמת הניציות והדתיות כך עולה התמיכה בפתרונות הפשרה השונים. (המתאמים בין המשתנים המנבאים לבין מדדי התמיכה בפתרונות מופיעים בנספח בטבלה 7). ברוב המקרים הראו מדד תפיסת האיום הפלסטיני הקולקטיבי ומדד הניציות-יוניות את כושר הניבוי הגבוה ביותר של תמיכה בפתרונות הפשרה.

להלן ממצאים מניתוחי הרגרסיה לגבי כל אחד ממדדי הפתרון בנפרד.

ניבוי הדירוגים במדד הכללי של תמיכה בפתרונות הפשרה

המשתנים של תפיסת האיום הפלסטיני הקולקטיבי וסימפתיה כלפי פלסטינים הם המשתנים הפסיכולוגיים המנבאים באופן משמעותי ביותר את הדירוגים על גבי המדד הכללי של תמיכה בפתרונות הפשרה. המנבא החזק ביותר הוא תפיסת האיום הפלסטיני הקולקטיבי. תפיסה זו מסבירה שיעור של כ-17% מהשונויות בדירוגי מדד זה. המנבא הפסיכולוגי השני בחוזקו היה סימפתיה כלפי פלסטינים. משתנה זה ניבא עוד כ-4% מהשונויות בדירוגים. כאמור, שאר המשתנים הפסיכולוגיים שנבדקו לא השפיעו השפעה משמעותית נוספת על דירוגי המדד הכללי, או על מידת התמיכה בכל אחד מהפתרונות הספציפיים.

מבין המשתנים הלא-פסיכולוגיים שהוכנסו למודל בשלב השני של הניתוח נמצאו מדד הניציות-יוניות ומדד הדתיות כמנבאים משמעותיים של הנכונות להתפשר. המנבא החזק ביותר היה המשתנה הפוליטי של מידת הניציות-יוניות. משתנה זה הוסיף כ-18% להסבר השונות במדד הכללי של תמיכה בפתרונות פשרה. המנבא השני בחוזקו היה המשתנה התרבותי של רמת הדתיות, שהסביר עוד כ-3% מהשונות (ראה טבלה 2 בנספח). המשתנים הדמוגרפיים לא השפיעו השפעה משמעותית נוספת על דירוגי המדד הכללי או על מידת התמיכה בכל אחד מהפתרונות הספציפיים.

לאחר בדיקת הגורמים המנבאים את הדירוג במדד הכללי של תמיכה בפתרונות הפשרה, נבדוק את נבויי התמיכה בארבעת הפתרונות הספציפיים על מנת לבחון אם יש הבדלים בין דפוסי הניבוי של הפתרונות השונים.

ניבוי התמיכה בפתרון "ירושלים תחת שליטת ישראל"

דפוס הניבוי לפתרון "ירושלים תחת שליטת ישראל" דומה לזה של המדד הכללי של תמיכה בפתרונות הפשרה. המנבאים הפסיכולוגיים המשמעותיים הם תפיסת האיום הפלסטיני הקולקטיבי וסימפתיה כלפי פלסטינים. תפיסת האיום הפלסטיני מסבירה שיעור גדול מהתמיכה בפתרון "ירושלים תחת שליטת ישראל", וסימפתיה כלפי פלסטינים מוסיפה להסבר תוספת קטנה, אך מובהקת. פחד אישי מפני פלסטינים ועוינות כלפי פלסטינים לא תרמו לניבוי באופן משמעותי כאן או בפתרונות האחרים. מבין המנבאים הלא-פסיכולוגיים הראה מדד הניציות-יוניות כושר ניבוי מרשים בתמיכה בפתרון "ירושלים תחת שליטת ישראל". מדד הדתיות הוסיף לניבוי זה תוספת עצמאית קטנה, אך מובהקת (ראה טבלה 3 בנספח).

ניבוי התמיכה בפתרון: "שתי בירות בירושלים"

דפוס הניבוי של התמיכה בפתרון "שתי בירות בירושלים" דומים מאוד לדפוסי הניבוי של המדד הכולל ולא לה של התמיכה בפתרון "ירושלים תחת שליטת ישראל". תפיסת האיום, המסבירה חלק גדול מהתמיכה בפתרון זה, נמצאה כמנבא החזק ביותר, ומידת הסימפתיה מוסיפה להסבר זה תוספת עצמאית מובהקת, אך לא גדולה. מבדיקת המשתנים הלא-פסיכולוגיים עולה כי התוספת של מדד הניציות-יוניות מגדילה במידה ניכרת את הניבוי של התמיכה בפתרון "שתי בירות בירושלים", ומדד הדתיות מוסיף לניבוי תוספת מובהקת, אם כי לא גדולה (ראה טבלה 4 בנספח).

ניבוי התמיכה בפתרון "פשרה בהר הבית"

בדומה לפתרונות האחרים הנבדקים פה נמצאו גם לפתרון "פשרה בהר הבית" אותם ארבעה מנבאים משמעותיים: סימפתייה, איום, יוניות-ניציות, ומידת הדתיות, אך דפוס הניבוי של פתרון זה שונה מדפוס הניבוי של הפתרונות שתוארו עד כה. לגבי פתרונות הפשרה הקודמים הראתה תפיסת האיום הפלסטיני הקולקטיבי כושר ניבוי גבוה יותר מאשר סימפתייה כלפי פלסטינים, אולם לגבי הפתרון של "פשרה בהר הבית", סימפתייה, ולא תפיסת האיום, היא בעלת כושר ניבוי גבוה יותר. תפיסת האיום תורמת לניבוי רק כ-3%.

זאת ועוד: יכולת הניבוי של רמת הניציות את התמיכה בפתרון "פשרה בהר הבית" פוחתת במידה ניכרת בהשוואה לפתרונות "ירושלים תחת שליטת ישראל" ו"שתי בירות בירושלים". יכולתם של כל ארבעת המשתנים לנבא יחד את התמיכה בפתרון "פשרה בהר הבית" נמוכה במידה ניכרת מאשר יכולת הניבוי שלהם לגבי שני הפתרונות הקודמים (ראה טבלה 5 בנספח).

ניבוי התמיכה בפתרון: "הפרדה חד-צדדית"

גם לגבי הפתרון "הפרדה חד צדדית" אנו מוצאים דפוס ניבוי דומה לזה שמצאנו לגבי "פשרה בהר הבית", ושונה מדפוס הניבוי שמצאנו לגבי שני הפתרונות: "ירושלים תחת שליטת ישראל", ו"שתי בירות בירושלים". בדומה לפתרון "פשרה בהר הבית" ובניגוד ל"פתרונות ירושלים", מראה סימפתייה כלפי פלסטינים כושר ניבוי חזק יותר מתפיסת האיום הפלסטיני, המוסיפה רק 1% לניבוי התמיכה בפתרון "הפרדה חד-צדדית".

יכולת הניבוי של מידת הניציות את התמיכה בפתרון "הפרדה חד-צדדית" פוחתת במידה ניכרת לעומת הפתרונות "ירושלים תחת שליטת ישראל" ו"שתי בירות בירושלים".

יכולתם של כל ארבעת המשתנים לנבא יחד את התמיכה בפתרון "הפרדה חד-צדדית" נמוכה במידה ניכרת מאשר לגבי שני פתרונות "ירושלים" (ראה טבלה 6 בנספח).

הממצאים לגבי דפוס הניבוי של הפתרונות השונים מורים כי אף-על-פי שבאופן כללי מופיע דפוס ניבוי דומה לגבי ארבעת הפתרונות, ישנם הבדלים בין דפוס הניבוי של שני "פתרונות ירושלים" לדפוס הניבוי של שני הפתרונות האחרים. כושר הניבוי של כל משתנה בנפרד ושל כל המשתנים יחד לגבי הפתרונות "פשרה בהר הבית" ו"הפרדה חד-צדדית" הם נמוכים במידה ניכרת. במיוחד נחלש כושר הניבוי של תפיסת האיום

הפלסטיני ושל מידת הניציות-יוניות, שהם מנבאים חזקים במיוחד של התמיכה בפתרונות "ירושלים תחת שליטת ישראל" ו"שתי בירות בירושלים".

מידת הסימפתיה כלפי הפלסטינים, אשר לא הראתה כושר ניבוי חזק של התמיכה בפתרונות "ירושלים", מתגלה כאן כמנבא החזק ביותר מבין המשתנים הפסיכולוגיים של התמיכה בפתרונות "פשרה הבר הבית" ו"הפרדה חד-צדדית".

דיון

מחקר זה נערך במגמה להרחיב את הידע לגבי גורמים שונים המשפיעים על התמיכה של יהודים-ישראלים בפתרונות פשרה בסכסוך הישראלי הפלסטיני. מטרת המחקר היא לזהות גורמים פסיכולוגיים – תפיסות ורגשות – וגורמים פוליטיים ותרבותיים-דתיים העומדים בבסיסה של תמיכה זו.

הממצאים מורים כי כמחצית האוכלוסייה היהודית בישראל תומכת בפתרונות הכרוכים בפשרה טריטוריאלית מסוימת: נסיגה לקווי 1967, או הפרדה חד-צדדית. תמיכה זו פוחתת במידה רבה כאשר הפתרון כולל פשרה בנושא ירושלים. רק כ-25% מהאוכלוסייה היהודית-ישראלית תומכים בפתרון של פשרה בנושא ירושלים. ממצא זה מעיד על מעמדה הייחודי של ירושלים בדעת הקהל היהודית-ישראלית ועל הרגישות המיוחדת של הציבור לגבי פשרות בנושא זה. באופן כללי מגלה הציבור היהודי-ישראלי התנגדות מסוימת לפתרונות של פשרה טריטוריאלית בנוסח "שתי מדינות", אך התנגדות זאת מתגברת פי כמה כאשר מדובר בפשרות בנושא ירושלים.

לממצאים אלה השלכות על קובעי המדיניות – הניסיון לקדם פתרונות פוליטיים מרחיקי לכת, הכוללים ויתור על ריבונות בירושלים, או נוגעים למקומות הקדושים עלולים להיתקל בהתנגדות חזקה מצד חלקים שונים בציבור היהודי-ישראלי.

גורמים המשפיעים על תמיכה בפתרונות של פשרה

החידוש במחקר הנוכחי הוא בכך שהוא בוחן מערכת כוללת של גורמים מסוגים שונים המשפיעים על תמיכה בפתרונות של פשרה בסכסוך הישראלי-פלסטיני. מחקר זה בדק את השפעתם של שלושה סוגים של גורמים על תמיכה בפתרונות פשרה: גורמים פסיכולוגיים, גורמים פוליטיים וגורמים תרבותיים. נמצא כי שלושה סוגי גורמים אלו משפיעים זה לצד זה על תמיכה בפתרונות שונים של פשרה בסכסוך הישראלי-פלסטיני. לכל אחד מהגורמים השפעה ייחודית ועצמאית על תמיכה זו.

עוד חידוש במחקר זה הוא ההתמקדות בהשפעתם של משתנים פסיכולוגיים שונים, שלא נחקרו בשיטתיות בהקשר זה קודם לכן, על תמיכה בפתרונות פשרה ספציפיים. ממצאי המחקר מורים כי למשתנים הפסיכולוגיים התפיסתיים והרגשיים שנבדקו כאן יש השפעה משמעותית ועצמאית על מידת התמיכה בפשרה.

נמצא כאן כי תפיסה של איום פלסטיני קולקטיבי ריאליסטי על קיומה של מדינת ישראל מנבאת באופן משמעותי מאוד ירידה בתמיכה בפתרונות של פשרה בסכסוך. ממצא זה תואם ממצאי מחקרים קודמים שמצאו קשר בין תפיסת איום לבין ירידה בנכונות להתפשר (Gordon & Arian, 2001; Maoz & McCauley, in press). במחקר זה נמצא גם כי אהדה כלפי הפלסטינים מנבאת באופן חלש יותר, אך עדיין משמעותי, עלייה בנכונות להתפשר. ממצא זה הוא מעניין, כיוון שרוב התיאוריות והמחקרים הקיימים בתחום של סכסוכים ופתרונם אינם בודקים ישירות את הקשר בין רגשות חיוביים כלפי הצד השני לבין הנכונות להתפשר עמו. עוד ממצא מעניין הוא שלמשתנים של עוינות כלפי פלסטינים ופחד אישי מפני פלסטינים אין תרומה עצמאית לניבוי התמיכה בפתרונות פשרה.

בשלב השני של הניתוח מצאנו כי ניציות ודתיות הן הגורמים הלא-פסיכולוגיים המנבאים באופן משמעותי ירידה בתמיכה בפתרונות פשרה. ממצא זה תואם ממצאי מחקרים קודמים (יוכטמן-יער והרמן, 1997). לצד מנבאים אלו לא נמצאו משתנים דמוגרפיים שנבדקו, כגון: מין, גיל ומעמד חברתי-כלכלי כבעלי תרומה עצמאית נוספת לניבוי התמיכה בפתרונות של פשרה. מעניין לראות כי הן הגורמים הפסיכולוגיים והן הגורמים הלא-פסיכולוגיים מנבאים זה לצד זה תמיכה בפתרונות פשרה. לכל גורם תרומה עצמאית ונפרדת לניבוי.

דפוסי הניבוי לפתרונות השונים

המנבא החזק במיוחד לתמיכה בכל פתרונות הפשרה שנבדקו היה מידת הניציות-יוניות. גם תפיסת האיום הפלסטיני הקולקטיבי נמצאה כמנבא חזק לגבי תמיכה ברוב הפתרונות. עם זאת, לגבי שניים מהפתרונות – "פשרה בהר הבית" ו"הפרדה חד-צדדית" – נמצא דפוס שונה: הניבוי הכולל של התמיכה בפתרונות אלה היה נמוך יותר, והמידה שבה הניציות ניבאה את התמיכה בפתרונות אלו פחתה במידה ניכרת. סימפתיה כלפי פלסטינים ניבאה במידה רבה יותר מאשר תפיסת האיום תמיכה בפתרונות אלה. ייתכן שדפוס שונה זה של ניבוי נובע מאופיים של שני הפתרונות יוצאי הדופן. האחד, "הפרדה חד צדדית" הוא הפתרון המוסכם ביותר על אוכלוסיית המשיבים. שיעור התמיכה בו

(53.1%) היה הגבוה ביותר. השני, "פשרה בהר הבית" הוא הפתרון בעל שיעור התמיכה הנמוך ביותר בקרב המשיבים היהודים-ישראלים (24.7%). ייתכן שלגבי פתרונות כאלה, שהם מאוד רצויים, או מאוד לא רצויים, ישנה שונות נמוכה יותר בעמדות כתוצאה מגורמים כמו איום או כמו ניציות, במילים אחרות: גם יונים וגם ניצים נוטים לבטא תמיכה גבוהה בפתרון הראשון – הפרדה חד צדדית – ותמיכה נמוכה בפתרון השני – פשרה בהר הבית. הפתרון "פשרה בהר הבית" נתפס על-ידי רוב הציבור היהודי-ישראלי כמאיים מאוד. במקרה זה יסביר גורם האיום הקולקטיבי חלק קטן יותר מהשונות בדירוגים בפתרון. בדומה לכך הפתרון "הפרדה חד צדדית" אשר נתמך על ידי רוב הציבור היהודי ישראלי ונתפס על ידי רובו כלא מאיים – גורם האיום הקולקטיבי יסביר גם כאן חלק קטן מהשונות בדירוגי הפתרון.

לסיכום, עיקר תרומתו של מחקר זה היא בזיהוי משתנים פסיכולוגיים המנבאים באופן משמעותי תמיכה בפתרונות של פשרה בסכסוך. בניגוד לסקרים ולמחקרים קודמים, שהתמקדו בעיקר במאפיינים פוליטיים, תרבותיים-דתיים ודמוגרפיים בהקשר של לנכונות להתפשר, המחקר הנוכחי מצביע על תרומה ייחודית ונפרדת של משתנים פסיכולוגיים לצד משתנים פוליטיים ותרבותיים-דתיים.

ממצא זה הוא חדשני ובעל השלכות חשובות לקובעי מדיניות, מכיוון שהוא מורה כי יש לייחד תשומת לב נפרדת ומיוחדת לגורמים פסיכולוגיים, בניסיונות לקדם את תמיכת הציבור בפתרונות של פשרה לסכסוך בין העמים. שני גורמים פסיכולוגיים ספציפיים בעלי השפעה משמעותית על הנכונות להתפשר הם תפיסת האיום הפלסטיני הקולקטיבי, וסימפתיה.

תפיסת האיום הפלסטיני הקולקטיבי כמנבאת נכונות לפשרה

ההתמקדות באיום כהסבר להעדפות ולהתנהגות ממלאת תפקיד חשוב במדע המדינה, ביחסים בינלאומיים ובחקר קבלת החלטות (Jervis, 1976; Waltz, 1979; Schelling, 1996). הערכת האיום מצד קבוצת החוץ תלויה במניעים, בכוונות, וביכולות שלה. מניעים וכוונות הם סובייקטיביים, ולכן קשה להעריך אותם. יכולת ניתנת להערכה אובייקטיבית יותר. לפיכך כאשר קבוצת חוץ נתפסת כמי שיש לה יכולת לפגוע בקבוצת הפנים, על קבוצת הפנים לברר בביטחון את כוונותיה של קבוצת החוץ כדי שתוכל לפגוע בה. זוהי דילמת הביטחון, שלפיה גידול ביכולת הצבאית של אחת הקבוצות מוביל לגידול ביכולותיה של הקבוצה השנייה.

תפיסת האיום הפלסטיני הקולקטיבי על הישראלים הוערכה במחקר זה באמצעות מדד שכלל פריטים על כוונותיהם ההרסניות של פלסטינים כלפי ישראל, על העוינות ועל חוסר האמינות שלהם. שלושה פריטים אלה מציעים יחד מדד לאיום הקולקטיבי שמהווים הפלסטינים. תגובות המשיבים על גבי מדד זה ניבאו היטב את מידת נכונותם להתפשר בסכסוך. לעומת זאת, הפחד האישי של המשיבים מפני פלסטינים או מפני טרור פלסטיני ("אני חש פחד מפני פלסטינים" ו"אני מפחד שאני או בני משפחתי ניפגע, חלילה, בפיגוע טרור פלסטיני") לא ניבאו את הנכונות להתפשר באופן משמעותי. ממצא זה מוביל להבחנה מעניינת, שלפיה תפיסת האיום המוגבר על הקולקטיב או על הקבוצה, ולא תפיסת האיום המוגבר על הפרט היא המובילה לירידה בתמיכה בפתרונות פשרה.³ בהקשר זה מעניין להוסיף כי בניגוד למתאם גבוה ומובהק בין תפיסת האיום הקולקטיבי לבין ניציות גבוהה ($r = .44$), קשור הפחד האישי מפלסטינים לניציות רק באופן חלש מאוד ולא מובהק ($r = .06$) (ראו טבלה 7 בנספח).

אהדה כלפי פלסטינים

רגשות של הזדהות ואהדה (אמפתיה וסימפתיה) זוכים להתייחסות נרחבת בספרות העוסקת ביחסים בין קבוצות (Staub, 1993, 1996, 2000; Struch & Schwartz, 1989) ובספרות העוסקת במגע בין קבוצות שמטרתו התפיסות (Kelman, 1998; 1999; Maoz,) עם זאת לא ידוע לנו על מחקר אמפירי בתחום חקר האלימות האתנו-פוליטית, שבדק את היחס שבין רמת הסימפתיה לצד האחר לבין מידת התמיכה בפתרון הכרוך בפשרה עמו. מחקרנו מראה כי אהדה לצד האחר משפיעה באופן משמעותי על הנטייה להתפשר עמו, ויש לה חשיבות גם בפתרון סכסוכים ברמה המדינית. הממצאים מורים כי מידת השפעתה של האהדה לצד השני על התמיכה בפשרה גוברת כאשר מדובר בפתרון בעייתי ששיעור התמיכה בו נמוך, כמו "פשרה בהר הבית", או כאשר הפתרון מוסכם על חלק גדול יחסית של האוכלוסייה, כמו "הפרדה חד-צדדית".

3 הבחנה דומה בין תפיסות של איום אישי לבין תפיסות של איום לאומי הוצעה לאחרונה על ידי הדי ועמיתיה (Huddy, Khatib, Capelos & Provost, 2002) במחקר שערכו לגבי תגובות של אמריקנים לאירועי ה-11 בספטמבר 2001.

כוחן היחסי של תפיסת האיום והתגובה הרגשית כלפי הקבוצה המאיימת

הגישה הריאליסטית לחקר הסכסוכים הבין-קבוצתיים איננה מתייחסת, בדרך כלל, לרגשות. על פי גישה זו, תפיסה של איום עשויה אמנם לעורר רגשות, אולם הרגש נתפס רק כ"תוצר לוואי" של האיום, ולפיכך כחסר השפעה בפני עצמו. האיום ולא הרגש הוא מוקד ההתייחסות. לפיכך השתמשנו בניתוח של רגרסיה מרובה כדי להעריך אם תגובה רגשית עוזרת לנו לנבא עמדות כלפי פשרה, נוסף על הניבוי שמאפשרת תפיסת האיום. התשובה שהתקבלה היא חיובית. כפי שצוין לעיל, סימפתיה לפלסטינים הייתה קשורה בקשר חיובי לתמיכה בפשרה. מדד הסימפתיה תרם לניבוי התמיכה בפשרה, מעבר ובנוסף למדד האיום.

ניתן לשער כי תפיסת הקבוצה אחרת כמאיימת תוביל בהכרח לסימפתיה נמוכה יותר לאויב. ואכן, המתאם בין מדד האיום לבין מדד הסימפתיה היה מובהק, וכפוי – שלילי ($r = -.47$). עם זאת, היכולת של מדד הסימפתיה לנבא עצמאית את הנכונות לתמוך בפשרה מראה כי סימפתיה גבוהה איננה רק השתקפות של רמה נמוכה של תפיסת איום. התגובה הרגשית של סימפתיה כלפי קבוצה מאיימת אינה מוסברת במלואה על ידי האיום הנתפס, כלומר על-ידי היעדר איום נתפס או תפיסת האיום של קבוצת החוץ כאיום נמוך. לכן יש חשיבות במחקר המשך שיבדוק באופן יסודי את שורשיה של תגובה רגשית זו. במיוחד ראוי להמשיך ולבדוק ביסודיות את ההבדל שמצא מחקר זה בין הרגשות הבין-קבוצתיים השונים: רגש הסימפתיה כלפי הפלסטינים נותן ניבוי עצמאי ונוסף של תמיכה בפשרה מעבר לתפיסת האיום הפלסטיני, אך רגש הפחד האישי מפני פלסטינים ורגש העוינות כלפיהם אינם תורמים באופן עצמאי לניבוי התמיכה בפשרה.

ממצאי מחקר זה מצביעים על כך שנכונות לפשרה תלויה במידה רבה בתפיסת איום קולקטיבי נמוך מצד היריב. ממצאים אלה מתיישבים באופן מלא עם המסורת הריאליסטית בניתוח סכסוכים בין קבוצות, אולם בניגוד לתפיסה הריאליסטית, הממצאים שלנו מצביעים גם על כך שהתגובה הרגשית של אהדה היא יותר מאשר תוצר לוואי. מדד האהדה לפלסטינים מספק תרומה עצמאית ליכולת הניבוי של תמיכה בפשרה, מעבר לתרומתה של תפיסת האיום לניבוי. יש להמשיך ולחקור ביסודיות קבוצות הנתונות בסכסוך אתנו-פוליטי כדי לבחון את יכולת ההכללה של ממצאי מחקר זה.

סיכום והשלכות מעשיות

מחקר זה מזהה וממפה שלושה גורמים המשפיעים באופן עצמאי ונפרד על מידת התמיכה בפתרונות של פשרה בסכסוך הישראלי-פלסטיני. המחקר מתמקד בהשפעתם של משתנים פסיכולוגיים: תפיסתיים ורגשיים, לצדם של הגורם הפוליטי של ניציות-יוניות והגורם התרבותי של מידת הדתיות.

ממצאי המחקר חשובים לקובעי מדיניות. הם מלמדים כי בניסיונות לקדם את תמיכת הציבור בפתרונות של פשרה יש להתייחס לשלושת סוגי הגורמים: הפוליטי, הדתי והפסיכולוגי, ולא להתרכז רק באחד מהם, למשל, הפוליטי.

כוחה של תפיסת האיום בניבוי התמיכה בפשרה מצביע על החשיבות הרבה ועל הצורך בשינוי תפיסת אופי הסכסוך בקרב קבוצות שונות בציבור, בצד המשך הניסיונות להגברת הסימפתיה כלפי הפלסטינים. אנשי מעשה וקובעי מדיניות העוסקים ביישוב הסכסוך ובקידום פתרונות יכולים ללמוד רבות מממצאים אלה: החסם הפסיכולוגי העיקרי שיש להתמודד עמו בדרך לגיוס תמיכת הציבור בפתרונות של פשרה הוא תפיסת האיום הקולקטיבי הריאליסטי מצד הפלסטינים.

מטרתן של פעולות לשיפור היחסים בין קבוצות בסכסוך היא לעודד רגשות חיוביים כלפי קבוצת-החץ באמצעות היכרות או חינוך (Maoz, 2000a, 2000b; Maoz et al., 2002; McCauley, 2002; McCauley, Wright & Harris, 2000). על פי ממצאינו, תפיסת האיום הקולקטיבי היא החסם הפסיכולוגי החזק והמשמעותי ביותר בפני פתרון סכסוכים, לפיכך פעולות לעידוד רגשות חיוביים בין קבוצות בסכסוך יהיו יעילות יותר אם ישולב בהן ניסיון לשנות את תפיסת האיום הקולקטיבי שמציבה קבוצת-החץ. כאשר מרבית חברי קבוצה מסוימת רואים את הקבוצה האחרת כמאיימת, קשה לפתח כלפיה רגשות חיוביים.

עם זאת מסתבר מממצאי המחקר שסוג החסם העיקרי שיש להתמודד עמו תלוי גם בסוג הפתרון המדיני העומד על הפרק. כאשר מדובר בפתרונות, כגון "פשרה בהר הבית" ו"הפרדה חד-צדדית" מידת האהדה כלפי פלסטינים, ולא מידת האיום הנתפס מצדם היא המנגנון הפסיכולוגי המרכזי המגביר או מפחית את התמיכה בפתרון, ולכן ייתכן שבמקרים כאלה נדרשת התערבות מכוונת להשפעה על מידת אהדה זו במגמה לשנות את מידת התמיכה בפתרון.

מקורות

- יוכטמן-יער, א' הרמן, ת' ונדלר, וא' נדלר (1996). פרויקט "מדד השלום" ממצאים וניתוחים יוני 1994-מאי 1996. תל אביב: מרכז תמי שטיינמץ למחקרי שלום, אוניברסיטת תל-אביב.
- יוכטמן-יער, א' ות' הרמן (1997). פרויקט "מדד השלום" ממצאים וניתוחים יוני 1996 - מאי 1997. תל אביב: מרכז תמי שטיינמץ למחקרי שלום, אוניברסיטת תל-אביב.
- Bar-On, D. (1997). Israeli society between the culture of death and the culture of life. *Israel Studies*, 2, 88-112.
- Bar-Tal, D. (2000). From intractable conflict through conflict resolution to reconciliation: Psychological analysis. *Political Psychology*, 21, 761-770.
- Bar-Tal, D. (2001). Why does fear override hope in societies engulfed by intractable conflict, as it does in the Israeli society? *Political Psychology*, 22, 601-627.
- Bar-Tal, D., Raviv, A. & Freund, T. (1994). An anatomy of political beliefs: A study of their centrality, confidence, contents, and epistemic authority. *Journal of Applied Social Psychology*, 24, 849-872.
- Bazerman, M. & Neale, M. (1992), *Negotiating Rationally*. NY: The Free Press.
- Coleman, P. (2003). Characteristics of protracted, intractable conflict: Toward the development of a metaframework- I. *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology*, 9, 1-37.
- Gordon, C. & Arian, A. (2001). Threat and decision making. *Journal of Conflict Resolution*, 45, 196-215.
- Heradstveit, D. (1981). *The Arab-Israeli conflict*. Oslo: Norway: Universitetsforlaget.
- Huddy, L., Feldman, S., Capelos, T., Provost, C. (2002). The consequences of terrorism: Disentangling the effects of personal and national threat. *Political Psychology*, 23, 485-509.
- Huddy, L., Feldman, S., Taber, C., & Lahav, G. (2002). The politics of threat: Cognitive and affective reactions to 9/11. A paper presented at the annual meeting of the American Political Science Association, Boston, August 29- September 1, 2002.

- Jacobson, D., & Bar-Tal, D. (1995). Security beliefs among Israeli students. *Political Psychology*, 16, 567-590.
- Jarymowicz, M. & Bar-Tal, D. (2002). *The dominance of fear over hope in the life of individuals and collectives*. Tel-Aviv University.
- Jervis, R. (1976). *Perception and misperception in international politics*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Kelman, H. (1998). Social-psychological contributions to peacemaking and peacebuilding in the Middle East. *Applied Psychology*, 47, 5-29.
- Kelman, H. (1999). Transforming the relationship between former enemies: A socio-psychological analysis. In: R. Rothstein (Ed.), *After the Peace: Resistance and Reconciliation*. London: Lynne Rienner (193-205).
- Mackie, D., Devos, T., & Smith, E. (2000). Intergroup emotions: Explaining offensive action tendencies in an intergroup context. *Journal of Personality and Social Psychology*, 79, 602-616.
- Maoz, I. (1999) The Positive Media Effect of Third-Party Communications in Negotiations: When the USA Appeals to Israel to Concede to the Palestinians. *The Harvard International Journal of Press/ Politics*, 4(3), 11-25.
- Maoz, I. (2000a) Multiple Conflicts and Competing Agendas: a Framework for Conceptualizing Structured Encounters between Groups in Conflict – The Case of a Coexistence Project of Jews and Palestinians in Israel. *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology*, 6, 135-156
- Maoz, I.(2000b) An Experiment in Peace: Processes and Effects in Reconciliation Aimed Workshops of Israeli and Palestinian Youth. *Journal of Peace Research* 37, 721-736.
- Maoz, I. & McCauley, R. (in press). Psychological correlates of support for compromise: A polling study of Jewish-Israeli attitudes to the Israeli-Palestinian conflict. *Political Psychology*.
- Maoz, I., Steinberg, S., Bar-On, D. & Fakhereldeen, M. (2002) The Dialogue between the "Self" and the "Other": A Process Analysis of Palestinian-Jewish Encounters in Israel. *Human Relations*, 55, 931-962.
- Maoz, I., Ward, A., Katz, M. & Ross L. (2002). Reactive Devaluation of an Israeli and a Palestinian Peace Proposal. *Journal of Conflict Resolution*, 46, 515-546.
- McCauley, C. (2002). Head first versus feet first in peace education. In: G. Salomon & B. Nevo (Eds.), *Peace education: The concepts, principles, and practices around the world*, Mahwah, NJ: Laurence Erlbaum Associates.
- McCauley, C., Wright, M., & Harris, M. (2000). Diversity workshops on campus: A survey of current practice at U.S. colleges and universities. *College Student Journal*, 34, 100-114.

- Naveh, C. (1998). *The role of media in peace processes: The case of the Middle East in the 1990s*. Presented at the 48th annual conference of the International Communication Association, Jerusalem, July 20-24.
- Posen, B.R. (1993). The security dilemma and ethnic conflict. In M. E. Brown (Ed.), *Ethnic conflict and international security* Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Ross, L. (1995). Reactive devaluation in negotiation and conflict resolution. In: K. Arrow, R. Mnookin, L. Ross, A. Tversky & R. Wilson (eds.) *Barriers to the Negotiated Resolution of Conflict*. New York: Norton.
- Ross, L. & Stillinger, C. (1991). Psychological barriers to conflict resolution. *Negotiation Journal*, 8, 389-404.
- Ross, M. & Rothman, J. (1999). Issues of theory and practice in ethnic conflict management. In: M. Ross & J. Rothman, (eds.), *Theory and practice in ethnic conflict management*. NY: St. Martins' press.
- Schelling, T. (1966). *Arms and influence*. New Haven, CN: Yale University Press.
- Steinberg, S. & Bar-On, D. (2002). An analysis of the group process between Jews and Palestinians using a typology of discourse classification. *International Journal of Intercultural Relations*, 20, 409-426.
- Staub, E., (1990). Moral exclusion, personal goal theory, and extreme destructiveness. *Journal of Social Issues*. 46, 47-64.
- Staub, E. (2000). Genocide and mass killings: Origins, prevention, healing, and reconciliation. *Political Psychology*, 21, 367-382.
- Staub, E. (1993). The psychology of bystanders, perpetrators, and heroic helpers. *International Journal of Intercultural Relations*, 17, 315-341.
- Staub, E. (1996). Preventing genocide: Activating bystanders, helping victims, and creation of caring. *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology*, 2, 189-200.
- Struch, N., & Schwartz, S.H. (1989). Intergroup aggression: Its predictors and distinctness from in-group bias. *Journal of Personality and Social psychology*, 56, 364-373.
- Shamir, J. & Shamir, M. (2000) *The anatomy of public opinion*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Thompson, L. (1995). 'They saw a negotiation': Partisanship and involvement. *Journal of Personality and Social Psychology*, 68, 839-853.
- Waltz, K. (1979). *Theory of international politics*. Reading, MA: Addison Wesley.

נספח: טבלאות סטטיסטיות

טבלה 1:

התפלגות שיעורי התמיכה, ממוצעים (וסטיית תקן) של דירוגי ההסכמה עם הפתרונות השונים

ממוצע (וסטיית תקן)	6 מאוד מסכים	5 מסכים	4 די מסכים	3 די לא מסכים	2 לא מסכים	1 מאוד לא מסכים	
3.5 (1.8)	22%	16.0%	11.2%	16.0%	11.7%	23.1%	ירושלים תחת שליטת ישראל
2.4 (1.7)	8.6%	9.3%	7.2%	10.8%	14.3%	49.8%	שתי בירות בירושלים
2.4 (1.7)	7.3%	9.1%	8.2%	11.3%	16.5%	47.5%	פשרה בהר הבית
3.6 (1.8)	20.9%	20.2%	12.0%	14.2%	12.2%	20.5%	הפרדה חד צדדית

טבלה 2:

ניבוי הדירוגים במדד הכולל של תמיכה בפשרה

מובהקות	תוספת ההסבר R Square Change	כלל השונות המוסברת R Square	מקדם המתאם R	מדד כולל של תמיכה בפשרה
				שלב 1
.001	16.9%	16.9%	.41	איום
.001	3.8%	20.7%	.45	סימפתיה
				שלב 2
.001	18.3%	39.0%	.62	ניציות-יוניות
.001	3.1%	42.1%	.65	דתיות

טבלה 3:

ניבוי התמיכה בפתרון "ירושלים תחת שליטת ישראל"

מובהקות	תוספת ההסבר R Square Change	כלל השונות המוסברת R Square	מקדם המתאם R	ירושלים תחת שליטת ישראל
				שלב 1
.001	15.2%	15.2%	.39	איום
.001	1.3%	16.5%	.41	סימפתיה
				שלב 2
.001	14.5%	31.0%	.56	ניציות-יוניות
.001	1.8%	32.8%	.57	דתיות

טבלה 4

ניבוי התמיכה בפתרון: שתי בירות בירושלים

מובהקות	תוספת ההסבר R Square Change	כלל השונות המוסברת R Square	מקדם המתאם R	שתי בירות בירושלים
				שלב 1
.001	14.6%	14.6%	.38	איום
.001	2.5%	17.1%	.41	סימפתיה
				שלב 2
.001	14.5%	31.6%	.56	ניציות-יוניות
.001	2%	33.6%	.58.	דתיות

טבלה 5

ניבוי התמיכה בפתרון "פשרה בהר הבית"

מובהקות	תוספת ההסבר R Square Change	כלל השונות המוסברת R Square	מקדם המתאם R	פשרה בהר הבית
				שלב 1
.001	10.9%	10.9%	.33	סימפתיה
.001	2.8%	13.7%	.37	איום
				שלב 2
.001	9.2%	22.9%	.48	ניציות-יוניות
.001	2.1%	25.0%	.50	דתיות

טבלה 6
ניבוי התמיכה בפתרון "הפרדה חד צדדית"

מובהקות	תוספת ההסבר R Square Change	כלל השונות המוסברת R Square	מקדם המתאם R	הפרדה חד-צדדית
				שלב 1
.001	3.8%	3.8%	.19	סימפתיה
.001	1%	4.8%	.22	איום
				שלב 2
.001	5.5%	10.3%	.32	יוניות-ניציות
.001	1.3%	11.6%	.34	דתיות

טבלה 7

מתאמים של המשתנים המנבאים ושל פריטי הפתרון

										1	איום קולקטיבי					
										1	-0.472	סימפתיה				
									1	0.020	0.065	פחד אישי				
								1	0.276	-0.330	0.404	עוינות				
							1	-0.239	0.042	0.372	-0.425	מדד פשרה כולל				
						1	0.806	-0.203	0.011	0.287	-0.393	ירושלים תחת ישראל				
					1	0.571	0.810	-0.233	0.019	0.316	-0.379	שתי בירות				
					1	0.627	0.461	0.773	-0.222	0.030	0.318	-0.323	הר הבית			
					1	0.317	0.294	0.402	0.669	-0.065	0.073	0.218	-0.202	הפרדה		
					1	0.320	0.427	0.523	0.526	0.588	-0.319	0.023	0.336	-0.438	ניציות-יוניות	
					1	0.313	0.223	0.293	0.301	0.306	0.368	-0.215	-0.017	0.193	-0.179	דתיות-חילונית
דתיות	ניציות-יוניות	הפרדה	הר הבית	שתי בירות	ירושלים תחת ישראל	מדד פשרה כולל	עוינות	פחד אישי	סימפתיה	איום קולקטיבי						

הערה: מתאמים מובהקים ברמת מובהקות של 0.01 (דו-זנבי) מסומנים בספרות מודגשות.